

PETŐCZ KÁLMÁN

Status quót vagy státust?

Két héttel a 2006-os parlamenti választás után, június 28-án, Robert Fico, a választáson győzelmeskedő Smer elnöke a hazai és külföldi közvélemény nem kis meglepetésére bejelentette, hogy a sikeres koalíciókötési tárgyalások nyomán a Smer a HZDS-szel és az SNS-szel alakít kormányt.¹ Elébe menve a borítékolható bírálatoknak, Robert Fico a koalíciókötés bejelentésénél ilyen „fogadalmat” tett: „A Smer garantálja, hogy ez a kormánykoalíció európai szellemiségű politikát fog megvalósítani minden tekintetben, és a nemzeti kisebbségek jogai terén semmilyen esetben sem csorbítja az elért status quót.”²

Talán egyetlen más kifejezést sem ragoztak oly sokszor az elmúlt két és fél évben, mint éppen a status quót. Szlovákiai magyar politikusok, közszereplők, valamint magyarországi közjogi méltóságok minduntalan számon kéri Ficón és kormányán az ominózus status quót. Robert Fico és kormánya pedig mindannyiszor megerősíti: ők a status quót nem sértik, sőt olyan nemzetiségi politikát folytatnak, amely Szlovákiát magasan az európai átlag felé emeli a „kisebbségjogi sztenderdek” szavatolása terén.

- 1 Smer-SD – Smer-Sociálna demokracia (Irány – Szociális Demokrácia), HZDS-LS – Hnutie za demokratické Slovensko-Ludová strana (Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom – Néppárt), SNS – Slovenská národná strana (Szlovák Nemzeti Párt). A választást egyébként a Smer nyerte 29,14%-kal. Az SNS 11,73 és a HZDS 8,79 százalékaival összesen 85 mandátumot szerzett a Robert Fico által vezetett koalíció a 150 tagból álló parlamentben. Az addigi kormánypártok a következőképpen szerepeltek: SDKÚ-DS [Slovenská demokratická a kresťanská únia-Demokratická strana] (Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió – Demokrata Párt) 18,35%, MKP (Magyar Koalíció Pártja) 11,68% és KDH [Kresťansko-demokratické hnutie] (Kereszténydemokrata Mozgalom) 8,31%.
- 2 ČTK, 2006. június 28. A kijelentés eredeti, szlovák változata így hangzik: „Smer-SD garantuje, že táto vládna koalícia bude uskutočňovať proeurópsku politiku vo všetkých aspektoch a v nijakom prípade neohrozí dosiahnuté status quo v oblasti práv národnostných menšín.“

Igen, Robert Fico kormánya nem nyúl a status quohoz, nem is kell nyúlnia, hiszen elég csak másképpen értelmeznie, mint azt a magyarok értelmezik. Így a vita megoldódik magától, még mielőtt tényleges vitává válna.

A szlovákiai magyar elit stratégiai célja, amely egyezik a szlovákiai magyar társadalom túlnyomó részének óhajával, nyilván az, hogy a szlovákiai magyarság hosszú távon megőrizze önazonosságát. Ehhez a nemzetközi jogi dokumentumok, melyekhez Szlovákia csatlakozott, elvi szinten garanciát nyújtanak. Hiszen bármelyik nemzetközi szervezet emberi jogi egyezményeit, egyezségkormányait vagy politikai jellegű dokumentumait vizsgáljuk, mindegyikükben valamilyen formában megtaláljuk azokat a kitételeket, amelyek rögzítik a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek azon jogát, hogy „kifejezhessék, megőrizhessék és fejleszthessék” identitásukat. (Az idézet az Európa Tanács kisebbségi keretegyezményéből származik.)

A nemzetközi jog fent említett elve a szlovák jogrendben az alkotmány azon rendelkezésében jelenik meg, amely szavatolja a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok jogát a sokoldalú fejlődéshez. Az alkotmány 34. cikkének 1. bekezdése feltételezi, hogy e jog érvényesítésének részleteit és feltételeit egy külön törvény fogja rendezni. (Ez a törvény, nyolc év MKP-s kormányzás ellenére, máig nem született meg.) Van a szlovák alkotmánynak még egy rendkívül lényeges rendelkezése. Arról a nemzetközi jogban is kodifikált elvről van szó, miszerint a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van részt venni az őket érintő közügyekről való döntésekben.

Annak, hogy a magyar kisebbség meg tudja valósítani céljait, az a feltétele, hogy a szlovák politikai és társadalmi elit a fenti két alapvető jogot hasonlóképpen értelmezze, mint a magyar elit. A (demokratikus) szlovákok úgy általában nem vitatják, hogy a kisebbségeknek joguk van az identitásuk megőrzésére, csak azt nem tudatosítják, hogy ez – jogszabályok, intézményi garanciák szintjén – mit jelent. Igazából erről a kérdésről a szlovákok ilyen formában nem gondolkodnak.

Megfelelő átfogó törvényi rendezés hiányában a különböző jogi normákban található, túlságosan általános, gyakran (szándékosan) homályos és kétértelmű kisebbségjogi rendelkezéseket a kisebbségekre nézve vagy inkább megengedően, vagy inkább korlátozóan lehet értelmezni. Az MKP kormányzása idején az állami és egyéb közigazgatási szervek gyakorlatára inkább – habár nem minden esetben – a megengedőbb értelmezés volt jellemző.

Most fordított a helyzet. Ha a „demokratikus” szlovák elittel nincs egyezség a magyar kisebbség státusának átfogó rendezésének kérdésében, mit lehet elvárni egy olyan kormánytól, amelynek a kisebbségpolitikáját a Szlovák Nemzeti Párt határozza meg?

Mert milyen is hát a status quo, amelyhez állítólag ragaszkodnunk kellene?

Szlovákiában gyakorlatilag csak 20%-nál kezdődnek a kisebbségi jogok, azok is pusztán a (tökéletlen) nyelvi és művelődési jogok szintjén. Ez a tény nemcsak a többi kisebbség szempontjából hátrányos (az ő esetükben viszont nagyon), hanem a magyar kisebbség számának alakulására is negatív hatással van. A népszámlálási adatok ugyanis azt mutatják, hogy 1991 és 2001 között a legnagyobb fogyás éppen azokon a településeken mutatkozott, ahol a magyarok aránya 20% alatt vagy annak közelében van.³ Ezek pedig leginkább az etnikai határon lévő városok és települések. Szlovákia és Magyarország viszonylatában az asszimiláció mértékét igazából csak úgy lehet korrekt módon összehasonlítani, ha azokat a településeket vizsgáljuk, ahol a kisebbségi népesség aránya nem haladja meg a 20%-ot. Az ilyen összevetésből az utóbbi 15 év tekintetében statisztikailag mindenképpen Magyarország jönne ki jobban.

Az etnikai határon élő magyarok érzik legjobban a bőrükön a tényleges kisebbségi érdekvédekezési mechanizmusok hiányát. Egy dunaszerdahelyi vagy párkányi magyar (nem beszélve az etnikailag homogén tömbön belül élő falusi emberről) teljesen máshogy éli meg „mátságát”, mint egy lévai, losonci vagy rimaszombati magyar. Dunaszerdahelyen meg Komáromban talán még úgy is tűnhet, hogy megvalósult a magyar kisebbségi önkormányzat, hiszen a képviselő-testületben csak magyarok ülnek. Ám az a stratégia, amely csak a tömbmagyarságra koncentrál (amely eddig mindig hozta a pártvezetésnek a parlamenti bársonyszékeket biztosító kb. 10%-ot), és amely hajlamos visszaélni a lokális többségi helyzettel, hosszú távon kontraproduktív.

Az Európai regionális vagy kisebbségi charta szakértői bizottságának javaslatára az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága tizenkét ajánlást fogalmazott meg a szlovák kormány felé.⁴ Az egyik ajánlás arra vonatkozott, hogy Szlovákia bírálja felül a 20%-os nyelvhasználati küszöböt, mert az túlságosan szigorú és a legtöbb kisebbségre nézve diszkriminatív. Azt is ajánlotta az Európa Tanács, hogy a szlovák kormány távolítsa el jogrendjéből azokat a rendelkezéseket, amelyek akadályozzák a kisebbségek nyelvi jogainak kiteljesedését. A szlovák kormány mindkét ajánlást, valamint az összes töb-

3 1991 és 2001 között a legnagyobb negatív előjelű változás a magyarok arányában a következő városokban következett be: Losonc 21%-os csökkenés (16,7%-ról 13,2%-ra), Szenc 20,5%-os csökkenés (27,8%-ról 22,1%-ra), Nagykürtös 20,1%-os csökkenés (7,8%-ról 6,2%-ra), Léva 19,5%-os csökkenés (15,2%-ról 12,2%-ra), Vágsellye 18,2%-os csökkenés (21,9%-ról 17,9%-ra). Vö. Gyurgyík László: A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai. In Fazekas József–Huncík Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában. Összefoglaló jelentés (1989–2004)*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 182. p.

4 Az ajánlások szlovák nyelven megtalálhatóak a Kormányhivatal honlapján: <http://men-siny.vlada.gov.sk/index.php?ID=469>.

bit is, elutasította. A hivatali érintkezésben a kisebbségi nyelv használatára feljogosító 20%-os küszöböt a magyarokon kívül csak a romák, a rutének és az ukránok érik el jelentősebb számú településen, a németek pedig kettőben.

Ha eltekintünk a romáktól, akiknek nemzeti kisebbségként való kezelése csak a kilencvenes évektől vált elfogadottá, a szlovák állam a gyakorlatban ténylegesen csak azokat a népcsoportokat ismeri el nemzeti kisebbségnek, amelyeket az 1968/144. sz. alkotmánytörvény is államalkotó közösségeknek ismert el, illetve amelyeket az első csehszlovák állam is azoknak tekintett. (A felsorolásból hiányoznak ugyan a lengyelek, de ők elsősorban a cseh [illetve morva] országrészen élnek.) Látjuk tehát, hogy a szlovák állam kettős játékot játszik: igazából csak négy kisebbséget ismer el, ám formálisan tizenkettőt. Így a „kicsiket”, akiknek az igényeit rendkívül egyszerűen és kis ráfordítással ki lehet elégíteni, folyamatosan kijátssza a „nagyokkal”, mindenekelőtt a magyarokkal szemben. Kivételezett helyzetben vannak a csehek, akiknek a nyelve gyakorlatilag második hivatalos nyelvként van elismerve, holott az alkotmány szerint az „államnyelv” a szlovák.

A magyar politikusok az utóbbi 15 évben sok bírálattal illették a Szlovák Köztársaság alkotmányát. Pedig az alkotmány emberi jogokat taglaló része megfelel a nemzetközi normáknak, és a kisebbségi jogok érvényesítésének Európában ismert szintje levezethető belőle. Ezen a téren tehát a status quo – kisebb fenntartásokkal, amelyekre alább kitérek – megfelelőnek mondható.

A gond a végrehajtó törvénykezéssel van, és mindjárt az alkotmány 13. cikkének 2. bekezdésénél kezdődik, mely szerint az alapjogok és szabadságjogok végrehajtását egyszerű törvénnyel lehet szabályozni. Ezzel a rendelkezéssel a kormány és a törvényhozás gyakran visszaél, és például a kisebbségek jogait is érintő törvényeknél az alkotmány szellemén túlmenő korlátozást foganatosít. Az államnyelvtörvény például kimondja, hogy a szlovák nyelv (a közzélet összes területén minden esetben) előnyt élvez a Szlovákiában használt kisebbségi nyelvekkel szemben. Ez a rendelkezés – szigorú emberi jogi szempontból értelmezve – egyértelműen diszkriminatív, és ellentétes az alkotmányban lefektetett állampolgársági egyenlőség elvével.

Az államnyelvtörvény filozófiája a nemzetállam elvére épül. Eközben – paradox módon – a kormány (és az állam) állandóan a polgári elv, az egyéni emberi jogok érvényesítését hangoztatja, és ezt kéri számon a kisebbségi állampolgároktól és azok képviselőitől. A polgári elvet viszont az állam félreértelmezi: annak lényegét abban látja, hogy a nemzeti kisebbség minden esetben alkalmazkodjék a többséghez (fordítva semmiképpen, még akkor sem, ha helyi szinten az etnikai arányok fordítottak.)

A szlovákiai magyar elit két lényeges hibát követ el folyamatosan: az egyik az, hogy nincs világos – tételesen lebontott – kisebbségi programja,

egy olyan katalógusa, amelyet ideális modellként állandóan szem előtt tartana annak érdekében, hogy a magyar kisebbség hosszú távon megőrizhesse identitását. Legutoljára ilyen katalógust 1994-ben, a komáromi nagygyűlésen fogalmazott meg. Csakhogy akkor ezt olyan környezetben tette, amely teljességgel felkészületlen volt az érdemi vitára, és olyan módon, amely ellenérzést váltott ki az egész szlovák elitben. A magyar elit politizálásában a pragmatikus, rövid távú szempontok kerekedtek felül. Az eltelt 15 évben azonban semmiféle érdemi vita nem folyt a magyar kisebbség státusáról, az emberi jogok és a kisebbségi jogok közti összefüggésről szlovákok és magyarok között. Ezért igazából a „demokratikus” szlovákok is nemzetállamban gondolkodnak, és nem is nagyon értik a magyarok (gyakran amúgy is homályos) érvelését, és ha megtámogatnak is néha egy-egy magyar „követelést”, azt inkább pragmatikus megfontolásból, mint meggyőződésből teszik.

A szlovák közoktatás továbbra is nemzetállami szellemben neveli az új generációkat. A közoktatás túlságosan etnocentrikus, hiányzik belőle a multikulturális dimenzió. Nyolc év „demokratikus” kormányzás ebből a szempontból haszontalanul telt el, és azt kell megérnünk, hogy a Szlovák Nemzeti Párt vezeti be a multikulturális nevelést az iskolákban. Persze a maga módján, amelyből nincs köszönet. Arról, hogyan vélekedik a magyarokról a szlovák fiatalok meglehetősen jelentős hányada, hű képet mutat az a Nyitott Társadalom Alapítvány által rendelt szociológiai felmérés, amelyet a Centrum pre výskum etnicity a kultúry nevű kutatócsoport végzett 2008 nyarán 14-15 éves tanulók körében.⁵ A felmérés szerint hét kisebbségi csoport – a magyarok, a romák, az idegenek, a bevándorlók, a románok, a muzulmánok és a vietnamiak – közül a magyarokkal szemben viselkednek a szlovák tizenévesek a legnagyobb fenntartásokkal.

A magyar elit másik hibája, hogy a kisebbségi jogokért való „küzdelemben” nem eléggé használja ki az érvényes jogrend adta lehetőségeket, pl. az alkotmány vonatkozó rendelkezéseit, az antidiszkriminációs törvényt, az EU antidiszkriminációs irányelveit. Miközben a szlovák közvélemény szemében a magyar elit csak a szűken értelmezett „magyarkérdésekkel” foglalkozik, az emberi jogi és kisebbségjogi kérdések hatékony kezelésének sem a pártban, sem a civil szférában nincs meg a megfelelő szakmai és személyi háttere.

Összefoglalva: a törvénykezés, az intézményrendszer, valamint az általános jogtudat terén a kisebbségi status quo egyszerűen nem kielégítő, sőt

5 Gallová Kriglerová, Elena–Kadlečíková, Jana et al.: Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku. Bratislava, 2009. További eredmények megtalálhatók a http://www.cvek.sk/uploaded/files/zakladne_zistenia.doc honlapon.

nagyon rossz. Tehát ezen a téren nincs mihez ragaszkodni. Nem a status quo megtartását kell célként kitűzni.

Nézzük röviden, mi a helyzet a szűken vett kisebbségi kérdéskörön kívül eső, ám a magyar kisebbségi polgárt szintén mélyen érintő gazdasági, szociális, egészségügyi kérdésekkel! A későbbi előadások részletesebben foglalkoznak majd ezzel a témával. Ezen a helyen elegendőnek tartom azt, hogy bemutassak egy térképet, amelyet a Szlovák Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének publikációjából másoltam ki.⁶ Itt a kutatók 11 különböző mutató kombinált vizsgálatának alapján sorolták be Szlovákia járásait 8 kategóriába, az elért fejlettségi szint szerint.

A nyolc mutató a következő volt: foglalkoztatottság, városiasodás, végzettség, környezetvédelmi infrastruktúra, gazdasági teljesítőképesség, népmozgalom, szolgáltatási és információs infrastruktúra, szociális helyzet, településszerkezet, populációs index, tájökológia és tájrendezés. Az eredmény, amely a 2004–2005-ös állapotot tükrözi, a magyarlakta járások szempontjából lehangoló: kettő kivételével mind a három legutolsó kategóriában foglalnak helyet, miközben a Nógrádtól Bodrogközиг terjedő déli sáv az elemzés szerint Szlovákia legelmaradottabb vidéke. Csak a Felső-Csalólóköz és a Mátyusföld nyugati csücske tartozik a fejlettebb régiók közé, Pozsony közelségének köszönhetően.

6 Gajdoš, Peter: Teoretický a metodologický rámeč klasifikácie a typológie regiónov Slovenska v kontexte teritoriálnych disparít. In *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku*. Bratislava, Sociologický ústav SAV, 2005.